

izvirni znanstveni članek
prejeto: 1998-05-02

UDK 339.166:622.363.1(436-89)"17/18"

SOL KOT DRŽAVNI MONOPOL. OD CESARICE MARIJE TEREZIJE DO MARČNE REVOLUCIJE LETA 1848

Eva HOLZ

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, SI-1000 Ljubljana, Novi trg 4
Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 18

IZVLEČEK

Sol je sestavni del življenja in človekovih gospodarskih dejavnosti. Vladarji so se tega hitro zavedeli in nad njo razglasili svoj monopol. To jim je tudi v kriznih časih omogočalo polnjenje vedno prazne državne blagajne. Prepovedi ali olajšave v solni trgovini zelo veliko povedo o razmerah in odnosih v neki državi.

Ključne besede: kamena sol, morska sol, varjena sol, tovarniki, tihotapci, solni iblajtarji, solni monopol

IL SALE COME MONOPOLIO DI STATO. DALL'IMPERATRICE MARIA TERESA ALLA RIVOLUZIONE DI MARZO DEL 1848

SINTESI

Il sale è parte integrante della vita e delle attività economiche dell'uomo. I governanti se ne resero conto molto presto, facendone un proprio monopolio. Ciò permetteva loro di riempire, anche nei momenti di crisi, le casse dello stato cronicamente vuote. I divieti o le facilitazioni relativi al commercio del sale la dicono lunga sulla situazione e sui rapporti all'interno di uno stato.

Parole chiave: salgemma, sale marino, trasportatori, contrabbandieri, dazieri del sale, monopolio del sale

Vladarji so se zelo zgodaj zavedeli, da je sol nepogrešljiva človekova spremljevalka. Prizadevali so si, da bi nadzorovali proizvodnjo soli ali pa vsaj njeno prodajo. V 18. stoletju in kasneje je bila v avstrijskem cesarstvu sol vladarjev monopol. Določal je, kje se bo prodajala kakšna vrsta soli, dovoljeval ali prepovedoval je uvoz tuje soli in določal prodajne cene v trgovini na debelo in na drobno. Na našem ozemlju sta se za prevlado borili kamena in morska sol, saj je tod tekla meja med obema vrstama soli, ki se je po vladarjevih željah tudi premikala. Vendar pa vladarji nikdar niso mogli monopola nad soljo uživati v celoti. To veselje so jim kvarili tihotapci, ki so se spretno izmikali vsem mejam, omejitvam, predpisom in solnim uradnikom. Ker je bila kamena sol zaradi zapletenega in dragega postopka pridobivanja dražja od morske soli, se je morala cena morske soli prilagajati cenam kamene soli. Vladar je lahko prepovedal uvoz take ali drugačne soli v kateri koli predel svoje države ali pa razglasil eno vrsto soli za tujo sol, in je bilo zato treba zanjo plačevati še posebne dajatve. Prav tako pa je lahko tudi dovolil dokaj svobodno solno trgovino. Pridobivanje in prodaja soli sta bila precej težavna v vojnih časih. Ti problemi so bili zelo izraziti v času Ilirskih provinc, ko je provincam ves čas obstoja grozilo pomanjkanje soli. Čas francoske nadoblasti pa je bil prekratek, da bi mogli izpeljati vse načrte, ki so jih pripravljali na področju solarstva. Po avstrijski restituciji so se v naše kraje tudi na področju solarstva vrnila stari predpisi in zakoni, ki so veljali do sredine 19. stoletja.

BOJ MED MORSKO IN KAMENO SOLJO NA SLOVENSKEM NARODNEM OZEMLJU

Na slovenskem narodnem ozemlju sta se za prevlado borili morska in kamena sol. Ko je rudnik kamene soli v Ausseeju na Štajerskem prešel v vladarjeve roke, si je ta prizadeval, da bi se čim bolj uveljavila poraba kamene soli. Solna meja je tekla čez slovensko narodno ozemlje. Ni bila stalna, na njeno nihanje proti severu - v korist morske soli ali proti jugu - v korist kamene soli so vplivale gospodarske, politične in vojaške razmere v Evropi in v naši neposredni okolici. Sol so na naše ozemlje prinašali tovarniki. Kamneno sol so prinašali iz štajerskega solnega rudnika v Ausseeju, večino slovenskega ozemlja pa je obvladovala morska sol, ki so jo tovorili iz solin v okolici Trsta in Pirana, kasneje tudi iz Dalmacije in Apulije (Vilfan, 1962, 131).

Že leta 1390 je skušal vojvoda Albrecht III. z deželno-knežjim patentom, datiranim na Dunaju, omejiti prodajo morske soli na Kranjskem in v celjski grofiji do Savinje na račun kamene soli iz Ausseeja (Valvasor IX., 1689, 18; Valentinitich, 1977, 132). Proizvodnja kamene soli v rudniku Aussee je v stoletjih počasi naraščala, zato je bilo treba zagotoviti tržišče zanjo. Sredi 16. stoletja je solna meja med morsko in kameno soljo tekla v smeri Železna Kapla, čez Peco, proti Šoštanju, Vodižu, Vitanju, ob

Dravinji do njenega izliva v Dravo, čez Podlehnik do ogrsko-hrvaške meje. Nihanje solne meje je vsakokrat zelo prizadelo obmejne prebivalce in prav tako tudi tovarnike soli. Zaradi takih sprememb so izbruhnili tudi lokalni upori domačega prebivalstva. Solno mejo so nadzorovali solni uradi, ki so bili v Gornjem Gradu, na Vrnskem, v Sevnici, Laškem in v Brežicah. Leta 1554 se je solna meja spet premaknila proti severu. Tekla je od koroške deželne meje po Mežiški dolini do izliva Meže v Dravo, nato je spremljala Dravo in se v bližini Vidma pri Ptujski gori dotaknila ogrsko-hrvaške meje.

Rudnik soli v Ausseeju je bil vladarjeva last. Zaradi večnih vojn, ki so bile značilne za 17. stoletje, in z njimi povezanih vedno novih zahtev po denarju, je vladar višal ceno kamene soli. Svoje pa je k njeni visoki ceni prispeval tudi dokaj zapleten postopek njenega pridobivanja in težaven transport (Valentinitich, 1977, 133-134; Salz, 1994, 128-38). Draga kamena sol ni mogla tekmovati s cenejšo morsko soljo in soljo, ki so jo prinašali tihotapci iz Sedmograške. Upadanja prodaje kamnene soli niso mogli preprečiti, ker vladar ni hotel dovoliti znižanja njene cene. Vlada v Gradcu je skušala neprijetni položaj rešiti s ponovnim premikom solne meje proti jugu. Med obmejnimi prebivalstvom, ki je bilo vajeno morske soli, je to povzročilo odpor in še okrepilo tihotapljenje morske soli. Kljub vsem prepovedim se prodaja morske soli ni znižala. Graška dvorna komora je sklenila, da bodo v Ernovžu (Ehrenhausen) zgradili skladišče za kameno sol iz Ausseeja. Računala je, da bodo tako lažje oskrbovali ozemlje južno od Drave s svojo soljo. Cesar Leopold I. je v drugi polovici 17. stoletja določil kazni za tihotapce morske soli v četrti Celje. Ob prvem prekršku so tihotapcu zaplenili tovor, ob drugem prekršku pa so ga kaznovali "na posesti, telesu in življenju". Polovica denarne kazni je pripadala deželno-knežjemu solnemu iblajtarju, druga polovica pa notranjeavstrijski dvorni komori v Gradcu. Določene so bile tudi kazni za fevdalce, ki so pri tihotapljenju morske soli kakorkoli pomagali. Kazen je bila 1000 zlatih dukatov. Tihotapstvo pa je cvetelo naprej in fevdalci so pri tem skrbno pomagali. Leta 1675 in 1676 je cesar znova določil solno mejo. Ta je šla od Železne Kaple čez Peco, Črno do štajerske deželne meje, od tu proti Šoštanju, Velenju, Šaleku do cerkve sv. Joba, od tu na Kozjak, mimo Vitanja, pri Konjicah je dosegla mejo deželne sodnije in šla mimo Žič, Konjiške vasi, Loč, Poljčan, Studenic, Makol proti Rogatcu, od tu do sv. Avgušтина in naprej do Zavrča. Nova solna meja ni spremenila razmer, kmetje severno od nje so še vedno uporabljali morsko sol. Leta 1677 je v bližini Konjic približno 500 oboroženih kmetov branilo pred deželno-knežjimi uradniki tihotapca z morsko soljo. Tihotapca jim je uspelo osvoboditi.

Graška deželna komora je skušala pospešiti prodajo kamene soli tudi tako, da je uredila skladišča za to sol. Kupci bi jo tu lahko dobili po stalni ceni. Iz rudnika soli v Ausseeju so deželno-knežjo sol tovorili z vozovi do

Leobna, od tu je potovala po Muri do Ernovža, kjer je že bilo solno skladišče, nato pa je potovala še v skladišči v Slovenski Bistrici in v Konjicah. V slovenjegraško skladišče kamene soli so sol dovažali naravnost iz rudnika v Ausseeju. Tudi ta način boja proti morski soli je bil pomanjkljiv predvsem zato, ker je bila kamena sol še vedno dražja od morske. Ob koncu 17. stoletja pa je potreba po denarju, ki ji je botrovala predvsem nova vojna s Turki, sprožila podražitev soli v vsej Notranji Avstriji. Tokrat se je podražila tudi morska sol (Valentinitich, 1977, 134-138).

Tovorjenje in trgovina z morsko soljo sta pomenila za precejšen del kranjskega prebivalstva kar stalen zaslužek. Leta 1492 je bilo dovoljeno tistim kmetom, ki so imeli majhne grunte in slab zaslužek, trgovati v skromnem obsegu z žitom, vinom in soljo ter drugimi domačimi izdelki. Leta 1542 so kranjski stanovi svojemu mnenju o kmečki trgovini dodali še mnenje o trgovini s soljo. Po njihovem tedanjem mnenju so smeli s soljo trgovati vsi. Na Kranjskem je bilo v prvi polovici 16. stoletja 4000 do 6000 tovornih konj, ki so bili večinoma zaposleni s tovarnenjem soli, v skrajnem slučaju pa bi jih lahko uporabili tudi za tovorjenje hrane in streliva v bojih s Turki. Zaradi vse večjega obsega kmečke trgovine se je v prvi polovici 16. stoletja vnel spopad med predstavniki kranjskih mest ter ostalimi stanovi o kmečki trgovini. Ob vseh pogajanjih in dogovarjanjih je kmetom navsezadnje le ostala pravica do tovorjenja soli in do kupčevanja z njo (Žontar, 1956, 32-121).

V 17. stoletju so tovarniki živeli v Dragomeru, to so bili predvsem vodniki tovornih konj, v Kompolju, v Blagovici, Goričici, Krašnjih, v Moravčah pa je bilo menda celo več tovarnikov kot tovornih konj. Precej tovarnikov je bilo tudi v Vodmatu (sedaj del Ljubljane), tu so živeli tudi posojevalci konj. Dokaj tovarnikov je prihajalo iz Šmarja in Šmartna na Dolenjskem. Vsi ti so poleg drugega tovora prenašali tudi sol (Valvasor II., 1689, 111-181). Predvsem s tovarnenjem soli pa so se ukvarjali prebivalci Cerknice in okolice. Cerknica je bila v 17. stoletju velik in dobro naseljen trg. V njem je bila razvita trgovina z morsko soljo, ki so jo tovarniki prinašali vsak teden. Ob koncu tedna je bil v Cerknici pravi solni trg (Valvasor II., 1689, 211 in 217; Valvasor XI., 1689, 55). Sem so prihajali kupci-tovorniki, ki so sol prenašali naprej po deželi pa tudi na Štajersko. Tovorniki so bili Kranjci pa tudi Čiči iz okolice Socerba (Valvasor II., 1689, 265). Drugi kraj, ki je bil tudi znan po tem, da so se vsi prebivalci ukvarjali s tovarnenjem soli, je bilo Dobropolje. Ti tovarniki so morsko sol deloma kupovali v Cerknici, deloma pa so hodili ponjo do morja. S konjički so nato potovali po deželi in jo prodajali za denar ali za žito. Za dobro žito so dali enako mero soli, če je bilo žito slabše, so ga morali dati kupci za poldrugokratno težo soli (Valvasor II., 1689, 214). S tovarnenjem soli so se ukvarjali tudi vaščani Podpeči (Valvasor II., 1689, 220) ter Čiči, ki so živeli v okolici Socerba. Čiči so hodili

po sol v Cerknico ali pa v Senožeče, ki so bile že pomemben trg ob deželni cesti. Tu je bilo tudi skladišče morske soli, ki so jo vsak teden prinašali iz Trsta in jo tu prodajali (Valvasor II., 1689, 265; Valvasor XI., 1689, 523). V Valvasorjevem času so v tržaških solinah pridobivali še kar nekaj soli. V Slavi vojvodine Kranjske so te soline opisane, prav tako tudi način pridobivanja soli, ki ga dopolnjuje tudi risba solin (Valvasor XI., 1689, 598-599). Skladišče morske soli je bilo tudi v Ljubljani. V ta namen so leta 1659 začeli popravljati Čavličevo hišo (danes Zgodovinski arhiv Ljubljane). Tu je bilo 16 merilcev soli in žita. Ljubljana si je pridobila tudi pravico, da so morali trgovci s soljo, ki soli niso prodali v enem dnevu ali tednu, to sol uskladiščiti in jo prodajati toliko časa, dokler je niso prodali (Valvasor XI., 1689, 672-673; Vilfan, 1962, 135).

Nove vojne v začetku 18. stoletja so znova zahtevale denar in cena soli se je spet dvignila, to pa je okrepilo njeno tihotapljenje. Na Štajersko so tokrat tihotapili še t.i. "turško sol" iz Sedmograške. Ta sol je prišla čez Ptuj, Zavrč in Središče. Kranjski tihotapci morske soli pa so ubirali pota čez Slovensko Bistrico in čez Pohorje do Drave. Upravniki skladišč kamene soli v Konjicah, Slovenski Bistrici in Slovenj Gradcu so se leta 1705 pritoževali, da prodajo komaj polovico tega, kar so prodali prej. V letu 1706 se je zgodilo, da so na ozemlju deželnega sodišča Žiče, kjer je bila prodaja morske soli prepovedana, javno prodali dva tovora morske soli. Oblasti niso mogle več mižati in začel se je postopek med deželnoknežjimi uradniki in priorjem žiškega samostana. Ob tem so prišle na dan podlosti, ki so si jih na račun kmetov privoščili merilci in prodajalci soli v teh skladiščih. Kmetje so se zagovarjali tudi s tem, da porabijo za pot do teh skladišč preveč časa in da je sol predraga (Valentinitich, 1977, 138-141).

Sl. 1: Cerknica (Valvasor XI., 1689, 54).

Fig. 1: Cerknica (Valvasor XI, 1689, 54).

SPOPADI MED AVSTRIJSKIMI CESARJI IN TIHOTAPCI SOLI OD CESARICE MARIJE TEREZIJE DO ILIRSKIH PROVINC

Tihotapljenju soli, ki je cvetelo predvsem na obmejnih področjih, je skušala stopiti na prste tudi cesarica Marija Terezija. Prav tako kot njeni predniki je potrebovala denar, tako za vojaške obračune kot tudi za preureditev in modernizacijo države. Leta 1751 je bil sprejet odlok, ki je potrdil stari sklep, da je uvoz in tihotapljenje ter preprodajanje soli prepovedano. Oblast je skušala solnim nadzornikom zagotoviti tudi popolno vojaško pomoč pri njihovem delu. Ujete tihotapce soli so ob prvi rekrutaciji vzeli k vojakom (Sammlung I., 1786, I. Bd., 302). Solnim iblajtarjem so morali pri njihovem delu, tudi pri hišnih preiskavah pri sumljivih ljudeh, pomagati navzoči sodniki in sodni uradniki. Če je šlo za kazni, ki so presegle vrednost 100 tolarjev, je taka komisija lahko posegla tudi v hiše, ki so pripadale drugemu gospodstvu (Sammlung I., 1786, I. Bd., 351). V letu 1753 je skušala oblast s predpisom omejiti samovoljno prodajo soli. Objavila je, da je na vsem avstrijskem ozemlju prepovedano prodajanje soli vsem tistim, ki za to niso imeli posebne licence. Ta papir pa je izdajal višji solni urad na Dunaju ali pa njemu podrejeni uradi. Predpis je zahteval od mrčunov, da morajo sol meriti tako, kot je zahteval solni urad, ki jim je tudi določil cimentirane mere. Ponarejanje teh mer ali pa uporaba nekih drugih je bilo kaznovano z denarno in telesno kaznijo. Solni urad je moral nadzorovati tako prodajo soli kot tudi solne mere (Sammlung I., 1786, II Bd, 259-261). Zaradi vse večjega pomena soli v državnem gospodarstvu so morale biti tudi zgradbe, kjer je bila spravljena sol in solni računi, varne, ne glede na vse ovire. V take zgradbe niso naseljevali vojaštva (Sammlung I., 1786, III. Bd., 399). Tihotapljenje soli pa je cvetelo dalje. Novi cesarski predpisi so boj proti tihotapcem skušali spodbujati tudi tako, da so tistemu, ki je ulovil in pridržal ujetega tihotapca, dovoljevali, da je obdržal njegovo blago. Uradnikom solno-tobačnega urada so dodali pomočnike ali pa magistratne uradnike (Haupt-Repertorium, 1827, 715), kar pa očitno ni kaj prida pomagalo, ker so čez sedem let ta odlok ponovili. Na tihotapce so bile razpisane tudi nagrade. Dva dukata je prejel tisti, ki je ujel in izročil oblasti oboroženega tihotapca soli, en dukat pa je bila nagrada za neoboroženega tihotapca s soljo. Cesarica Marija Terezija je določila postopek in kazni za tihotapce. Ker so pri tihotapljenju soli posredno sodelovale tudi višje oblasti, kadar so si od tega obetale koristi, je bil sprejet oblok, ki je določal tudi kazni zanje, če so ovirale davčne uradnike pri preganjanju tihotapcev (Haupt-Repertorium, 1827, 714). Kljub vsem tem splošnim predpisom pa je cesarica 24. januarja 1778 sprejela patent, ki je govoril še posebej o tihotapljenju soli na Goriškem in Gradiški. Patent je bil naložen na vse prebivalce in podložnike na Goriškem, v

Gradiški, Furlaniji, Istri in v Primorju. V "dobrobit dežele" je cesarica sporočala, da bo odslej ona določala ceno tako domači kot tuji morski soli. Nove cene bodo začele veljati, ko bo potekla dotedanja zakupna pogodba. Trgovcem bo določila nižje prodajne cene, kajti s soljo bo, kot rečeno, upravljala sama. Za sol bodo uredili skladišča, kjer bodo podložniki vsega okraja kupovali sol, mere v teh skladiščih bodo poštene. Vse lepim obljubam navkljub pa se je tihotapljenje nadaljevalo. Tihotapci so se začeli povezovati v večje oborožene skupine (za skupino so šteli že tri ljudi). Zato je cesarica vse, tudi zemljiške gospode, opomnila, da še vedno veljajo predpisi, ki so jih proti tihotapcem sprejeli njeni predniki in ona sama. Za tihotapljenje soli, sem pa je štel tudi povsem legalen nakup v državnem skladišču, če kupec ni obenem poravnal tudi predpisane mitnine in dohodnine, in za tihotapske pomagače, ki so sol prodajali naprej ali pa jo skrivali v hišah, je najprej kot kazen določila zaplenbo soli. Predpisala pa je tudi denarne kazni: za vsak funt (1/2 kg) tihotapske soli je bilo treba ob prvem prekršku plačati goldinar kazni, ob drugem prekršku dva goldinarja in 30 krajcarjev, ob tretjem prekršku pa 3 goldinarje. Tisti, ki je tihotapce naznanil, je dobil polno tretjino vrednosti zaplenjene soli in določene denarne kazni brez odbitka naklade na dohodek. Tihotapcu so zaplenili tovarno ali vprežno živino in voz. Tiste podložnike, ki niso mogli plačati denarne kazni in če so bili godni za vojaško suknjo, so ob prvem naboru pobrali k vojakom. Prestopnike so lahko prvič obsodili na 14-dnevno zaporno kazen, če količina tihotapljenega soli ni bila večja od 25 kg, drugič so bili obsojeni na mesec dni zavora, tretjič pa na tri mesece zavorne kazni brez okov. Če je bila količina pretihotapljenega soli večja od 25 kg, je bila prva zaporna kazen mesec dni, druga pol leta in tretja leto dni zavora brez okov. Tisti pa, ki so tihotapili cent (56 kg) soli, so bili prvokrat obsojeni na leto dni zavora v težkih okovih, pri večkratnih prekrških pa so bili obsojeni na tri leta gradnje utrd. Domačine, ki so s svojim tihotapskim delom nadaljevali, je oblast lahko tudi preselila ali pa, po odločitvi sodnika, izgnala iz dežele. Dokler prestopniki niso bili obsojeni, so bili zaprti na varnem, imeli so običajno hrano in ni jim bilo treba delati. Kot kaznivo dejanje je cesarica obravnavala tudi preprodajo soli, ki jo je nekdo kupil v obmorskih krajih za svojo rabo, prav tako pa je bilo tudi prepovedano po poti odprodajati sol, ki so jo tovorili na nek točno določen kraj. Ob takih prekrških sta bila kaznova oba udeleženca, prodajalec in kupec.

Kadar je oblast ulovila večjo skupino tihotapcev, so bile kazni težje. Če ni prišlo do večjih medsebojnih spopadov, so take tihotapce prvič obsodili na dve leti, drugič na pet in tretjič na dest let zavora v okovih. Slovensko ozemlje je bilo zaradi raznolikega terena zelo primerno za skrivanje tihotapcev. Oblast je zahtevala, da pri lovu nanje pomagajo domačini. Da bi se to tudi res zgodilo, so bili ljudje z zagroženo kaznijo primorani

Sl. 2: Senožče (Valvasor XI., 1689, 523).

Fig. 2: Senožče (Valvasor XI., 1689, 523).

prijavljati oblastem sumljive skupine. Cesarica je na to dolžnost opomnila tudi nižje organe oblasti, župane, uradnike pa tudi lokalne gospode, tako posvetne kot cerkvene. Pri iskanju tihotapske soli so imeli solni iblajtarji pravico pregledati sumljive hiše. Pri tem so jim morali pomagati predstavniki krajevnih gospodstev, ki so jim morali za pomoč dodeliti uradno osebo, zaupanja vrednega podložnika ali sodnega slugo. Iblajtarji so smeli hiše pregledovati le v navzočnosti teh oseb. V redko naseljenih predelih so morali solnim iblajtarjem brez ugovora pomagati najbližji podložniki. Spremiti so jih morali do sumljivega kraja (hiše) in ostati pri vizitaciji do konca. Če so to odklonili, so bili kaznovani. Iblajtarji so morali biti pri svojem delu oblečeni v uradne uniforme, s seboj so morali imeti službeni dekret. Smeli so nastopiti tudi sami, vendar pa niso smeli povzročati ekscesov. Hišni lastniki se takemu pregledu niso smeli upirati. Za vsako upiranje so premožnejše kaznovali s 100 guldni, tiste manj premožne pa s 50 guldni denarne kazni. Predstojniki sodišča, uradniki gospodstva, upravniki rudnikov in kovačij, ki so se upirali pregledu svoje hiše, so bili kaznovani s 150 guldni kazni. Nepremožne pa je doletela občutna telesna kazen.

Cesarica tudi ni želela, da bi se s trgovanjem s soljo ukvarjali vojaki in njihove ženske. Ob takih primerih je morala solnemu iblajtarju pri delu pomagati vojaška oblast.

Da bi tihotapljenje soli lažje zatrla, je cesarica pozvala k sodelovanju tudi gozdarje, sodne sluge in druge nižje uradnike in podložnike. Tistim podložnikom in vojakom, ki so na lastno pobudo ujeli tihotapca, se je obetala denarna nagrada. Če je bil tihotapec reven in mu ni bilo mogoče naprtiti denarne kazni, je država plačala glavarino, za oboroženega tihotapca 2 dukata, za neoboroženega pa en dukat. Če so bili tihotapci pre-

možni in so od njih lahko izterjali denarno kazen, so k tej kazni prišteli še denarno nagrado, ki je pripadala tistemu, ki je tihotapca ujel. Prav tako mu je pripadala tudi tretjina vrednosti zaplenjene soli.

Kazni so bile predpisane tudi za osebe višjega stanu, tako posvetnega kot cerkvenega. Ovadba proti niim je morala biti pisna. Na pisno obtožbo uradnikov so morali odgovarjati komornemu prokuratorju.

Predpisala je tudi podroben birokratski postopek pri ugotavljanju prekrška. Ob tem je pomembno, da je prepovedala vse tajne obravnave in dogovore z dacarji in iblajtarji, tako pridobljene sklepe pa razglasila za nične. Tihotapce in njihove pomočnike je bilo treba od tedaj dalje obravnavati in soditi po teh predpisih. Uradniki, ki so se še dali pregovoriti v tajno obravnavanje, so bili kaznovani. Solni ali mitninski uradniki so morali prestopnika zaslišati in o tem napisati zapisnik. Prestopniku je moralo biti omogočeno še eno zaslišanje in sooočenje s sokrivci. Ob tem postopku so upoštevali tudi izvensodno priznanje. Če se je kdo zaradi tega čutil prizadetega, se je lahko v štirih tednih pritožil pri bankalni administraciji, če je bil odsoten, vendar pa v dednih deželah, je imel za pritožbo časa šest tednov, tujec pa se je moral pritožiti v osmih tednih od prvega zaslišanja. Vsakdo ja lahko iskal tudi "pot milosti" pri ministrski banko deputaciji, nato je imel na razpolago še rekurz pri deželni bankodohodninski administraciji. Po teh poskusih pa ni bilo več pravnih možnosti. Proti izvajanju odločitev administracije pritožbe niso bile mogoče. Zastaranja tovrstnih prestopkov niso poznali, če so prekrškarja zalotili pri istem dejanju. Nagrada je pripadala tudi tujim denunciantom. Če je tihotapec, predno so ga ujeli, nanznanil oblastem svoje stranke-kupce, je bil oproščen.

Cesarica je zahtevala, naj oblasti podložnikom patent še enkrat preberejo in naj se potrudijo dopovedati ljudem, da ne bodo kaznovani le tihotapci, pač pa tudi vsi njihovi pomočniki kot tudi vsi tisti, ki ne bi hoteli pomagati solnemu iblajtarju ali pa sodišču. Kazni bodo denarne, telesne in v skrajnih primerih tudi smrtne (Gesetze, 1799, 12. Bd. 77-95).

Kljub poskusom zlepa ali zgrda preprečiti tihotapstvo soli, se oblastem to ni in ni posrečilo. Od leta 1783 do svoje smrti je cesar Jožef II. sprejel vrsto predpisov in dekretov o prepovedi tihotapljenja tobaka in soli, ponovil je tudi materin patent, vendar mu ni uspelo preprečiti tihotapljenja (Joseph II., 1786, 263; Joseph II., 1790, 50, 95). Podobno se je godilo tudi njegovemu nasledniku cesarju Leopoldu II. (Leopold II., 1792, 61, 62). Cesar Leopold II. je vzel pod drobnogled še prevoznike soli. Kajti tudi tu je tihotapstvo veselo cvetelo. Prevozniki državne soli so si večkrat privoščili prodajo dela tovara in so se nato pri končnem naročniku izgovarjali na različne neprijetnosti in nezgode na poti. Po novem predpisu, ki ga je sprejel cesar Leopold II. 20. 1. 1792, so morali tako nezgodo tudi dokazati. Soli, ki so jo prevzeli, niso smeli med potjo brez vzroka raztovarjati.

Sl. 3: Tržaške soline (Valvasor XI., 1689, 588-589).

Fig. 3: Trieste salt-pans (Valvasor XI, 1689, 588-589).

Opis solin / Description of the pans:

A zaznamuje velik in debel zid, narejen iz obsežnih kamnov brez apna; ta zadržuje viharne vetrove ter varuje soline pred njimi. Po njem se človek lahko sprehaja.

A denotes a large, thick wall built of huge stones with no lime to hold back the stormy winds and to protect the pans from them.

B so duri, skozi katere spuste morsko vodo.

B is a sluice for seawater to flow through.

C je iz prsti ali gline napravljen jez med solnimi in pomožnimi gredami, kakor tudi med velikim jarkom z napeljano morsko vodo. Tako solne kakor pomožne grede so namreč sorazmerno razdeljene kakor v vrtu grede za cvetice in zelišča.

C is a dike made of soil and clay between salt and auxiliary beds, as well as between the large ditch filled with seawater, as both salt and auxiliary beds are proportionally partitioned something like flower and herb beds in an ordinary garden.

D pomeni jarek z napeljano morsko vodo, ki jo potem solinarica predene v pomožne solne grede, zakaj slana voda se mora v teh pomožnih gredah najprej očistiti, preden je pripravna, da iz nje naredijo sol.

D is a ditch filled with seawater, which a salter woman then transfers into auxiliary salt beds, for saltwater must first of all be purified in these beds, before salt can be made of it.

N so pomožne grede.

N are auxiliary beds.

M kaže solne grede, tj. pravi solni vrt ali solno gredico, kjer po navadi sol delajo. Včasih pa, kadar je dobra solna letina, da namreč sonce vedno sije in redko ali malo dežuje, se zgodi, da delajo sol tudi v pomožnih gredah.

- M** indicates salt beds, i.e. a true salt garden or salt patch where salt is usually made. At times - when the salt crop is good, i.e. when the sun is generous and there is almost no rain - salt is made in auxiliary beds as well.
- I** so solinske jame, namreč okroglaste luknje ali cisterne, ki so približno za poldrugi seženj globoke in poldrugi vatel široke. V njih se hrani macerirana morska ali slana voda (podobno kot droži ali kvas za peko kruha) za izdelavo soli. S to macerirano morsko vodo se ona druga, ki jo mečejo na solne grede, pomeša, pa po redu in rabi da pravo sol.
- I** are salt pits, i.e. rounded holes being approximately a fathom and a half deep and an ell and a half wide. Macerated saltwater is kept in them (similar as yeast for the baking of bread) for the making of salt. With this macerated seawater the other water, which is being thrown on salt beds, is mixed, from which genuine salt is finally made.
- E** je solinarica, ki črpa slano morsko vodo iz jarka ter jo predeva na pomožne grede. Za to ima tri drogove, na katerih visi lopata, da bi vodo čim lažje in hitreje premetala.
- E** is a salter woman pumping seawater from the ditch and transferring it to the auxiliary beds. For this purpose she has three poles on which a scoop is hanging, in order for her to transfer the water as easily and quickly as possible.
- F** je solinarica, ki zgreba izdelano sol.
- F** is a salter woman scooping up the already made salt.
- K** je kup soli.
- K** is a pile of salt.
- L** je velik kamnit valjar, s katerim se utrjuje zemlja v solni gredi, da bi tem bolje držala vodo.
- L** is a large stone roller, with which soil is hardened in a salt bed, in order to prevent the water to trickle through it.
- O** je pretok ali odprtina v jezovih, po katerih se voda lahko pretoči ali spusti iz ene solne grede v drugo.
- O** is an opening in dikes, through which water can flow from one salt bed to another.
- H** je hišica, ki se vanjo v sili spravi izdelana sol.
- H** is a small house in which salt can be stored in case of necessity.
- P** zaznamuje pravo morje (Rupel 1951, 254-255).
- P** denotes the real sea (Rupel 1951, 254-255).

Vzrok za raztovarjanje so bile le nenapovedane ovire: slabo vreme, boleznj vprežne živine, poškodbe voza. Le pod temi pogoji so smeli sol previdno preložiti in jo prepeljati do bankalnega urada, če je bil v bližini, ali pa do krajevne oblasti. Oblast je morala o tem izdati potrdilo. Od tu dalje je moral prevoznik prepeljati sol do naročnika na lastne stroške in lastno tveganje. Če je prevoznik med potjo prelagal sol brez pravega vzroka ali če je pri prelaganju prezrl predpisane previdnostne ukrepe, je moral ob oddaji soli na končni postaji plačati. Če je sol pripeljal nepokvarjeno, je moral za kazen plačati njeno enkratno ceno, če pa je sol prišla do naslovnika pokvarjena, je moral plačati njeno dvojno ceno. Če kazni ni mogel poravnati v denarju, je bil obsojen na zaporno kazen. Vsak goldinar kazni je moral odslužiti z enim dnevom v okovih. Če časovni rok kazni ni bil daljši od treh mesecev, je o njem odločala bankalna administracija, časovne kazni, ki so bile daljše od treh mesecev, pa je določilo deželno sodišče. Kazen pa ni smela biti daljša od štirih let. Vozniki državne soli so vedeli, kaj jim grozi, vendar pa so še vedno prodajali sol gostilničarjem in privatnikom ob poti (Leopold II., 1792, 91-92; Gesetze, 1793, 1. Bd. 103-104). Z različnimi oblikami tihotapljenja državne soli, ki so si jih izmišljali njegovi podložniki, se je moral spopadati tudi naslednik Leopolda II., Franc II. Predpis njegovega predhodnika o dolžnostih prevoznikov državne soli je bil pomanjkljiv, ker ni kaznoval tudi skrivačev soli. Zato je dvorni dekret

iz leta 1795, ki je bil oznanjen na Štajerskem, v tržaškem guberniju in kranjskem namestništvu 22. avgusta, na Koroškem pa 26. avgusta, skušal zapolniti to vrzel. Vsakomur, ki je odkril skrivališče soli, je bilo obljubljeni, da si ga sme prilastiti, o tem pa je moral najprej obvestiti državno oblast. Tak denunciant je imel tudi pravico zahtevati 1/3 vsote od navadne denarne kazni, ki je bila predpisana za tak prekršek. Če se kazni ni dalo izterjati od skrivača, je moral denanciantu nagrado plačati solni urad. Skrivači so bili kaznovani z enkratnim plačilom vrednosti skrite soli. Solni uradniki, ki so sodelovali pri tihotapljenju in skrivanju soli, so s tem sodelovali pri goljufanju države. To je pomenilo, da ne opravljajo svoje službene dolžnosti, zato so zapadli kazni, ki je bila določena za prestopnike. Tisti uradniki pa, katerim so dokazali, da so površno pregledovali bolete in zato slabo nadzorovali pravilnost in časovno usklajenost povratnih voženj prevoznikov državne soli, so bili kaznovani zaradi zanemarjanja službe (Gesetze, 1796, 7. Bd., 35-38).

V letu 1796 je cesar Franc II. objavil pravila o trgovanju s soljo na Moravskem in v cesarsko-kraljevem delu Šlezije. Tokrat je bilo govora o kamnei soli, problemi pa so bili isti kot pri morski - kako preprečiti različne oblike tihotapljenja. Šlezijško sol je bilo prepovedano prodajati na Ogrsko in na Moravsko. Takega trgovca so obravnavali kot skrivača in ga temu primerno tudi kaznovali (Gesetze, 1797, 9. Bd., 54-59, 203-209).

V času, ko je v Evropi divjala druga koalicijska vojna med Napoleonom in njegovimi zavezniki na eni strani in Rusijo, Avstrijo, Anglijo, Turčijo, neapeljskim kraljestvom in papeško državo na drugi strani, so se v Avstriji kar vrstili predpisi, ki so prepovedovali tihotapljenje soli. Izšel je predpis, ki je prepovedoval tihotapljenje soli na Goriško in Gradiško. Cesar si je delo olajšal tako, da je v celoti objavil patent cesarice Marije Terezije iz leta 1778 o prepovedi tihotapljenja soli na tem ozemlju, splošni prepovedi trgovanja s kameno soljo na Moravskem so dodali še prepoved trgovanja z varjeno soljo, v Bukovini je bilo popolnoma prepovedano uvažati sol iz Ogrske, Sedmograške, Moldavije in Vlaške, prepovedan je bil tudi uvoz slane vode. To prepoved je cesar utemeljil s tem, da ima Bukovina sama dovolj dobre soli. Kazen za kršitelja je bila zaplemba najdene soli ali slane vode in plačilo dvakratne cene le-te (Gesetze, 1799, 12. Bd. 13, 77-95; Gesetze, 1799, 13. Bd. 32). Istega leta je cesar Franc II. obnovil tudi patent iz leta 1769 o kaznovanju tihotapcev s soljo na Koroškem. Potrdil je že znane denarne in zaporne kazni, kazni pa so veljale tudi za tihotapske pomočnike in skrivače blaga. Dokler niso bili tihotapci in skrivači, ki niso mogli plačati denarne kazni, obsojeni, so jih zaprli v novo stavbo (kaznilnico) v Celovcu, kjer so bili deležni običajne oskrbe, niso pa delali in so tu čakali na razsodbo (Gesetze, 1799, 13. Bd. 98-100). V letu 1800 je cesar dopolnil patent o tihotapcih v Bukovini. V tem dopolnilu so kot tihotapce obravnavali tudi tihotapske pomočnike in skrivače tihotapske soli. Ti so bili kaznovani z denarno kaznijo 4 guldnov in 40 kr za cent soli (Gesetze, 1801, 15. Bd. 139-140).

Vojne v Evropi so se nadaljevale in avstrijski cesar je potreboval vse več sredstev, dohodki od soli pa so dokaj redno polnili vedno prazno cesarsko blagajno. V letu 1804 je cesar objavil prvo zvišanje cen soli v 19. stoletju. Cene soli so se zvišale v Galiciji in Lodomeriji,

Sl. 4: Tovorniki (Valvasor VI., 1689, 280).

Fig. 4: The freighters (Valvasor VI, 1689, 280).

Sl. 5: Prevoz konj (Valvasor II., 1689, 200), tako so prevažali nemške konje.

Fig. 5: Transport of horses (Valvasor II, 1689, 200) - in this way German horses were transported.

kamor je bil prepovedan vsakršen uvoz soli iz Rusije, Prusije in Moldavije. Sol se je podražila tudi v Avstriji nad in pod Anižo, natančno je bila določena teža in oblika soli za prodajo in cene za posamezno vrsto soli. Prav tako se je podražila sol v Češkem kraljestvu, uvoz kakršnekoli tuje soli pa je bil strogo prepovedan. Podobne razmere so bile na Moravskem, kamor je bil strogo prepovedan uvoz soli iz Ogrske. V Šlezijo je bil strogo prepovedan uvoz soli iz Prusije in iz Ogrske. Ob vseh teh zelo strogih predpisih je cesar določil, da je imelo revno prebivalstvo še vedno pravico kupiti tudi manj kot 1/2 kg soli (Gesetze, 1807, 22. Bd., 109-126).

Tega leta se je podražila sol tudi na Štajerskem. Podražitev je veljala tako za domačo sol, ki so jo pridobivali v rudniku Aussee, kot tudi za ogrsko kameno sol. Pogoji prodaje soli so bili natančno določeni. Trgovci na drobno so dobili pravico prodajati kameno in varjeno sol. Od države pa so morali imeti potrjene uteži za funt, pol funta in četrt funta. Ne glede na kvaliteto soli pa funt soli ni smel biti dražji od 5 krajcarjev. Varjena sol se ni smela prodajati na maselce, ker bi pri tem lahko kupce goljufali. Vsak kupec, ki je kupil v državnem skladišču za 50 funtov varjene soli in 25 funtov kamene soli, ni smel za to plačati več, kot je bilo določeno v skladišču. Ogrska kamena sol je bila na razpolago le pri nekaterih notranjeavstrijskih bankalnih uradih, za cent (56 kg) pa je bilo treba plačati 7 fl. in 50 kr. Nakup ogrske kamene soli je bil dovoljen le, če je izbruhnila živinska kuga na ozemlju, kjer je bila ogrska sol lažje dostopna kot domača sol iz Ausseeja. Pa še v takem primeru je bilo potrebno imeti legalna spričevala. Uvoz ogrske soli je bil sicer prepovedan. Prav tako so bile omejitve tudi za sol, ki je pripotovala iz solnih skladišč v Trstu, Devinu, na Reki, Bakru in Senju. Še vedno je

veljala solna meja. Kamena in varjena sol pa je lahko brez omejitve potovala po vsej Štajerski in Avstriji (Gesetze, 1807, 22. Bd. 108-129). Kazni za tihotapstvo soli iz tujih držav kot tudi iz Ogrske in Sedmograške so bile: zaplemba tihotapskega blaga, v denarju je bilo treba plačati dvojno vrednost soli (povprečna cena soli je bila 5 renskih florintov za cent) in dodatno kazen, ki je bila najmanj 10 guldnov. Domače bankalne oblasti so morale zaplenjeno sol prepeljati v najbližje trgovsko skladišče, kjer so jo obračunali. Denunciantu in tistemu, ki je tihotapce prijel, je pripadala polovica denarne kazni. Če se je ni dalo izterjati, jo je bilo treba plačati iz blagajne solnega urada (Gesetze, 1807, 25. Bd., 188).

Cene soli so se v avstrijskem cesarstvu znova zvišale leta 1806. Na Štajerskem in Koroškem je spodnje avstrijski cent veljal 11 guldnov. Na tej osnovi so preračunavali cene na drobno. Tega leta se je podražila tudi morská sol. Od 1. septembra 1806 so veljale naslednje cene.

Trst	bela sol	1 vagan (53,32 kg)	3 fl	
	črna sol	1 vagan (53,76 kg)	2 fl	36 kr
Devin	bela sol	1 vagan	3 fl	6 kr
	črna sol	1 vagan	2 fl	36 kr

V skladiščih na Reki, Bakru, Senju, Karlobagu je stal en kabel soli, ne glede na njeno vrsto, 2 fl in 44 1/4 kr ali 290 soldov (Gesetze, 1808, 27. Bd., 51-64; Herkov, 1971, 161). Leta 1807 je cesar zaostрил predpise proti tihotapcem in povečal nagrade za ovaduhe (Gesetze, 1808, 28. Bd., 221-223).

RAZMERE V ILIRSKIH PROVINCAH 1809-1813

Napoleon je ustanovil Ilirske province zato, da bi utrdil celinsko zaporo proti Angliji. Vse gospodarsko življenje provinc bi moralo biti podrejeno temu cilju. Province bi se morale odpreti francoskim proizvodom in pridelkom ter se neprodušno zapreti pred vsakim drugim blagom. Zato so jih obdali z dokaj gosto mrežo carinarnic. Na cesti proti Celovcu je nastala carinarnica v Tržiču, na Trojanah je bila na bivši državni cesti Dunaj - Trst, v Krškem za ceste celjskega okrožja, v Čatežu na državni cesti proti Zagrebu. Carinski uradi so bili še v Kokri za Koroško, v Sv. Primožu, Motniku in Zagorju za kopno pot proti Štajerski, na Savi pa so bili carinski uradi v Prusniku, Radečah, Kompolju in Radni. Seveda je tudi Avstrija na svoji strani postavila nove carinarnice. Najpomembnejši sta bili na Vranskem in na zagrebškem mostu. 28. februarja 1810 je bil v provincah organiziran sistem carinske službe. Sedež carinske uprave je bil v Trstu. Podrejenih mu je bilo sedem inšpektoratov, štirje so bili prvega razreda (Trst, Reka, Ljubljana, v pripravi je bil inšpektorat za Istro), trije pa drugega razreda (Sisek, Beljak, Gorica). Vseh carinskih uradnikov je bilo 906, predvideni stroški pa so znašali 850.000 frankov.

Sl. 6: Prevoz konj (Valvasor II., 1689, 202), tako so prevažali kranjske konje, ki so bili navajeni, da so se postavili z dvema nogama v en čoln in z dvema v drugi. Fig. 6: Transport of horses (Valvasor II., 1689, 202) - in this way Carniolan horses, which were accustomed to place one pair of legs in one boat and the other pair in the second boat, were transported.

Pod inšpektorat v Trstu so spadale carinarnice v Trstu, Proseku, Devinu, Tržiču (Monfalcone), na Opčinah, v Bazovici, na Klancu, v Žavljah, Sezani, Razdrtem, Postojni, Materiji.

Pod inšpektorat na Reki so spadale carinarnice: Reka, Sv. Matija, Klana, Starada, Volosko, most na Rečini, Lovran, Moščenice, Bakar, Kraljevica, Crikvenica, Novi, Senj, Sv. Martin, Sv. Juraj, Sv. Križ-Vratnik, Jablanac, Karlobag.

Inšpektoratu v Gorici so bile podrejene carinarnice: Gorica, Pieris, Turjak, Kaseljan, Zagraj, Podgora, na mostu čez Sočo, Solkan, Kanal, Sv. Lucija, Kobarid, Rabelj, Pontežba, Ajdovščina, Podbrdo, Cerkno, Angelska gora, Miren.

Inšpektoratu v Beljaku so bile podrejene carinarnice: Beljak, Muta, Oberdrauburg, Spital, Winklern, Tröpplach, Sv. Ožbalt, Reichenau, Lenberg, Trg (Feldkirchen), Vrba (Velden), Šentilj, Podgorje, Vrata, Strmec, Podkoren.

Ljubljanskemu inšpektoratu so bile podrejene carinarnice: Ljubljana, Jesenice, Bistrica, Tržič, Kranj, Sorica, Kokra, Kamnik, Motnik, Trojane, Čemšenik, Zagorje, Dol, Bistrica, Krašnja, Črnuče, Zalog, Vrhnika, Planina, Višnja Gora, Krka, Žužemberk, Soteska, Novo mesto, Koprivnik, Kostanjevica, Krška vas, Trebnje, Mirna.

Inšpektorat v Sisku pa je nadzoroval carinarnice: Sisek, Prusnik, Radeče, Radna, Krško, Čatež, Jesenice (na Dolenjskem), Otok, zagrebški most, Zelin, Letovanici, Kupinac, Trgova, Maličnovo, Hrnatići, Karlovac in še predmestje Karlovca Banija, Metlika, metliški most, Griblje, Pobrežje, Vinica, Poljane, Brod na Kupi, Osilnica, Lož. Tako so bile province dodobra zavarovane. Solni

Sl. 7: Burja (Valvasor II., 1689, 263).**Fig. 7: The strong northeasterly wind (Valvasor II., 1689, 263).**

uradi so bili na Reki, v Bakru, Senju in v Karlobagu. Povezani so bili s carinskimi uradi (Stelè, 1930, 29-30).

Tudi cestno omrežje v provincah se je moralo prilagoditi novim razmeram. V Istri so bile ceste dokaj slabe, nekoliko boljše so bile le povezave z Avstrijo in Trstom ter Reko. Sicer pa je Istro v francoskih časih še obvladoval beneški princip prometa, ki je dajal prednost plovbi (Stelè, 1930, 79). V Istri sta bili le dve cesti prve kategorije, ki sta bili pomembni za francosko gospodarstvo. Ena je bila cesta, ki je povezovala Ljubljano s Trstom in Pulo. Šla je v smeri Ljubljana, Postojna, Razdrto, Trst, Sv. Anton, Buzet, Pazin, Žminj, Sv. Vincenat, Vodnjan, Galinjan, Pula. Od te ceste se je na Opčinah odcepila druge cesti prve kategorije, ki je šla v smeri Sv. Križ, Devin, Tržič (Monfalcone), Zagraj. Več je bilo cest tretje kategorije, ki so jih morale vzdrževati občine. To so bile ceste od Trsta do Reke čez Bazovico, Materijo in Lipo, pa cesta med Trstom in Kopro, ki je šla čez vrh Sv. Mihaela do Kopra, cesta, ki je šla od Trsta proti Beljaku skozi Devin, Jamelj, Miren, Gorico, Kanal. Pomembna je bila še povezava med Reko in Pazinom čez Kastav, Frančiće, Vranjo in Novake ter cesta, ki je povezovala Pazin in Rovinj in je šla iz Pazina proti Žminju, Kanfanaru, Balam do Rovinja (Stelè, 1930, 86-89).

Ker so bile Ilirske province izrazito tranzitna dežela, se je razmahnilo tihotapstvo, tako po kopnem kot po vodi. Marsikje so s tihotapci sodelovali tudi carinski uradniki. V letu 1811 (23. 9.) je glavni odlok zelo natančno določil, kdo so tihotapci, in predpisal tudi stroge kazni zanje in za njihove pomočnike. Kazni so bile precej ostrejše kot v avstrijskem času in smrtna kazen ni bila izjema. Zaporne kazni so se gibale od 10 do 15 let v okovih, skrivači so bili obsojeni na 10 let prisilnega dela ter na vžig znamenja. Poravnati so morali škodo, ki so jo povzročili državi, preprosti pomočniki (tovorniki) so bili

obsojeni na poboljševalnico, nadzorovali pa naj bi jih še naslednjih 5 do 10 let (Stelè, 1930, 211, 220).

V Ilirskih provincah so spadali pod državni monopol sol, tobak, smodnik, soliter in loterija. S smodnikom, solitrom in loterijo ni bilo večjih težav, zapletlo pa se je pri soli in tobaku. Ilirske province v svojih solinah niso pridelale dovolj soli zase, praktično so bile brez soli, čeprav so bile soline na Pagu (Ston) v Dalmaciji, na Krku in na Rabu, pri Trstu v Žavljah in Škednju, v Istri v Kopru in Piranu. Istrske soline so bile rezervirane za Italijo, tržaške in dalmatinske soline pa so bile zapuščene in so propadale. Napoleon je moral kljub vsemu kršiti svoja stroga načela in kupovati sol v tujini, pri tem pa je imela pomembno vlogo Anglija, ki je na drugi strani tudi načrtno spodbujala tihotapljenje soli. Leta 1810 je oblast zagotovila za Ilirske province 475.000 kablov (to je od 25.270 do 26.600 ton) soli, potrebe po soli pa so bile večje. Zaradi transporta živine iz Ogrske je bila povpraševanje po soli veliko predvsem na Hrvaškem. Province so porabile približno 600.000 centov, kar je 33.600 ton letno, zagotavljanje take količine soli je bilo težavno in drago. Sol so pridobivali v že omenjenih solinah, poleg tega pa je bila v rabi tudi kamena sol iz Bosne in Ogrske, ki pa ni bila primerna za nasolitev rib in mesa. Francoska oblast se je morala pogajati z nekaterimi tržaškimi in reškimi trgovci, da so uredili dovoz in prodajo soli v notranjosti. Francoska oblast je v letu 1810 (28. 2.) sprejela ukaz, da morajo plačevati tržaško sol z dobrim denarjem, kar je bil privilegij, in po določeni ceni. En mernik (cca 52 l), je stal 10 florinov ali 25 frankov. Marca leta 1810 je maršal Marmont znova določil cene soli, en mernik soli je stal v Ilirskih provincah 6 florinov, v vojni krajini 3 fl. in 5 fl. kot hrvaško trgovsko blago na Ogrskem in v Turčiji. Istrsko sol so obravnavali kot tujo sol, uvoz tuje soli je bil prepovedan, kazni za tihotapce pa zelo ostre. Junija so znova določili cene soli, en mernik bele soli je stal 6 fl 30 kr, črne pa 6 fl. V tem letu so pridelali toliko soli, da so napolnili glavna skladišča v Trstu, na Reki, v Bakru in Senju ter so lahko peljali sol v skladišča v notranjosti v Ljubljano, Beljak, Novo mesto in Karlovec. Iz Trsta so prepeljali v Ljubljano 10.000 mernikov, v Beljak pa 15.000 mernikov. V Novo mesto so prepeljali 10.000 mernikov soli iz skladišč na Reki, v Bakru in Senju. Iz teh skladišč so prepeljali tudi 15.000 mernikov soli v Karlovec. Ob koncu leta 1810 je bil maršal Marmont prepričan, da je nadzor nad soljo slab tako ob meji kot tudi na carinah. V Avstriji je bila sol v tem času po 4 fl za vagan ter 51 kr solnine. Tudi naslednje leto je bila preskrba s soljo še zelo pereča. Nadzor nad ladjami je bil nekoliko blažji. Dejstvo je, da so Ilirske province oskrbovali, seveda preko domačih posrednikov, Angleži. Francozi so se lotili popravila tržaških solin. Popravila so se začela v letu 1811, za soline v Škednju je bilo namenjenih 5498 frankov, za soline v Žavljah pa 2404 franki. Leta 1812 so končno le spoznali, da je taka

razporeditev dobavljanja soli, kot je bila do sedaj v veljavi, nesmotna. Nerazumno je bilo, da so bile istrske soline rezervirane za kraljestvo Italijo, ki je imelo dovolj soli, Ilirske province pa so uvažale sol s Sicilije. Sredi leta 1812 je prevzela solna skladišča davčna uprava, ki je zahtevala, da mora biti vedno na zalogi soli za 6 mesecev. Cene naj bi bile odvisne od bere soli. Davčna uprava se je skušala otresti odvisnosti od tujega vpliva pri oskrbi s soljo, želela je okrepiti delo domačih solin. Skušali so vzdrževati soline v Žavljah in v Škednju, obljubljali so tudi obnovo solin v Dalmaciji, vendar pa je za to zmanjkalo denarja. Odlok 8. marca 1813 je določal, da se v Žavljah in Škednju začne z delom. Domače soline pa niso mogle pokriti vseh potreb in ladje so še vedno tovorile tujo sol. Tržaški trgovci so prejeli licence za trgovanje s soljo, vendar je je še vedno primanjkovalo. To je spodbujalo tihotapstvo. O tem govorijo sodni spisi v Karlovcu in Ljubljani. Govora je o aretacijah, zaplembah in obsodbah v letih 1811, 1812 in 1813. Večinoma je šlo za tihotapljenje morske soli in tobaka, nekaj pa je bilo tudi primerov tihotapljenja kamene soli iz Avstrije. Zamisel o dekretu o tihotapljenju soli je Napoleon odobril 24. septembra 1812. Vso tihotapsko sol naj bi zasegli, tihotapcem pa nabili denarno kazen v trikratni vrednosti soli, plačati pa bi morali še denarno kazen 100 frankov. Enako odgovorni so bili tudi pomočniki in skrivači (Stelè, 1930, 226-240).

Spremembam, ki so jih s seboj prinesle Ilirske province v trgovini s soljo, se je moralo prilagoditi tudi avstrijsko cesarstvo. Že v letu 1810 so znova zvišali cene soli v Galiciji, kjer je še vedno veljala prepoved uvoza soli iz Ogrske, Sedmograške, Rusije, Prusije, Moldavije in Vlaške. Prav tako se je sol podražila tudi na Češkem, Moravskem, v Šleziji in v Notranji Avstriji ter v Avstriji nad in pod Anizo, v tej pokrajini je še vedno veljala prepoved uvoza soli iz Ogrske, Bukovine in Salzburškega (Gesetze, 1811, 33. Bd., 175-185). Zaradi okrepljenega tihotapljenja soli in tobaka je cesar sprejel odlok, ki je prepovedoval uporabo tuje kamene in varjene soli, pa tudi uvoz soli iz dežel, ki so jih zasedli Francozi. Od 16. marca 1810 je veljal predpis, da bo sol, ki jo bodo našli pri kateremkoli prebivalcu dežele, ne glede na količino, ne le zaplenjena, pač pa bo moral njen lastnik plačati še denarno kazen. Zato so morali do 15. marca odstraniti iz dežel vso sol sumljivega porekla ali pa jo prepeljati v najbližji avstrijski solni urad. Če se bo tihotapec odločil za zadnjo možnost, bo moral plačati za vsak avstrijski cent, ne glede na vrsto soli, ali je morska, kamena ali varjena, 16 fl. in stroške prevoza, ki so 10 kr za miljo poti in cent soli. Stroške shranjevanja in dovoza soli je moral solni urad takoj potrditi prinašalcu soli. Lastniki so se morali odločiti, kaj naj naredijo s soljo, ki je pomešana s peskom, ilovico ali pepelom. Lastniki in čuvaji soli je niso smeli deliti med prebivalstvo. Za tako početje je bila določena kazen 1 gulden za funt soli, sol pa so zaplenili. Denunciant je po ustaljeni praksi dobil v

denarju izplačano polovico kazni, ki je bila določena za take prekrške. Če se je lastnik tuje soli prijavil sam, je bil oproščen kazni in je tudi dobil polovico nagrade (Gesetze, 1811, 33. Bd., 187-190).

Ob propadu Ilirskih provinc je tudi na solnem področju nastala zmešnjava. Julija 1813 so bili Angleži že na Reki. Prebivalci mesta in okoličani so ob tem izropali tobačno in solno skladišče na Reki in v Bakru. Francozi so 18. julija 1813 sicer izdali ukaz, da je treba naropano blago vrniti v treh dneh na županstva, ukazane so bile hišne preiskave in tisti, pri katerih bi našli naropano blago, naj bi bili kaznovani, vendar teh ukazov ni nihče več ubogal (Stelè, 1930, 240).

OD PROPADA ILIRSKIH PROVINC DO LETA 1848

Ko je avstrijska oblast ponovno zasedla dežele, ki so spadale v okvir Ilirskih provinc, je tu najprej ustanovila provizorično oblast. Ta oblast se je morala spopasti z zmešnjavo, ki je zajela tudi proizvodnjo soli, njeno trgovanje in pa tihotapstvo. Že v novembru 1813 so sprejeli odlok, da ostane v veljavi francoski kazenski patent, dokler ne bo sklenjeno drugače. Ves tobak in vsa sol, ki sta prišla v Ilirijo po nedovoljeni poti, bosta zaplenjena. Ta predpis je veljal tudi za drugo blago. Vse je bilo treba v 48 urah prijaviti državi, sicer bo blago zaplenjeno, skrivači pa kaznovani. Za enkrat so ostale v veljavi cene soli, kakršne so bile v času Francozov. Od nekaterih solnih in tobačnih uradnikov je oblast zahtevala, da morajo pri viceguvernerju pisno navesti svojo narodno pripadnost, kakšno službo so opravljali prej, kako so bili plačani, kakšne jezike obvladajo in če želijo biti nastavljeni pri provizorični oblasti (Sammlung II., 1835, I. Bd., 1. Abt., 29-30). V začetku leta 1814 so se razmere že toliko uredile, da je oblast lahko izdajala licence za prodajo soli na drobno. S to trgovino so se smeli ukvarjati tudi trgovci, ki so s soljo trgovali že pod Francozi, če so bili med kupci priljubljeni zaradi pravičnih cen, dobre vage in vpludne postrežbe (Sammlung II., 1835, 247-248). Julija 1814 so odpravili francoske zakone in pravne odločitve, ki so veljali za solno trgovino. Pri prodaji soli so bile odpravljene francoske mere in uteži, cene so morali preračunati v avstrijski denarni sistem. Od 1. avgusta tega leta je spet veljala avstrijska zakonodaja. Tako je bilo tudi določeno, da se znova uveljavi patent cesarice Marije Terezije iz leta 1778 o tihotapljenju soli. Patent je veljal na vsem ozemlju Ilirije, ki ga je upravljal provizorična vlada (Sammlung II., 1836, I. Bd., 2. Abt., 451-452). Septembra 1814 so kresije dobile ukaz, da morajo cesaričin patent splošno oznaniti hkrati s preiskovalnimi in kaznovalnimi predpisi, ki jih je treba točno poznati in izpolnjevati (Sammlung II., 1836, I. Bd., 3. Abt., 91). Do oktobra 1814 so solne tihotapce še sodili po francoski zakonodaji, po tem datumu pa po avstrijski (Sammlung II., 1836, I. Bd., 3. Abt., 314).

Sl. 8: Dvorišče in dvoriščne arkade hiše iz leta 1659, kjer je bilo skladišče soli v Ljubljani (Kronika 10, 1962, 137).

Fig. 8: Courtyard and courtyard arcades in the house built in 1659, where a salt repository was opened in Ljubljana (Kronika 10, 1962, 137).

Težave s soljo so bile tudi v beljaški kresiji, kjer je sicer veljala prepoved uvoza kamene soli iz rudnika Aussee, ker naj bi to področje pokrivala morska sol. Prebivalci kresije pa so za papirnat denar kupovali kameno sol pri spodnjekoroških in štajerskih solnih uradih. Oblast je to nezakonito stanje v prehodnem obdobju sicer tolerirala, je pa zahtevala, da se kupovanje kamene soli iz Ausseeja čim prej neha in se v beljaški kresiji znova uveljavi morska sol (Gesetze, 1817, 43. Bd., 419). Decembra 1816 je cesar določil ceno kamene soli vseh vrst in iz vseh avstrijskih rudnikov (Gesetze, 1818, 44. Bd., 379-387). Istega leta je dvorna pisarna tudi preklcala prepoved iz leta 1802 o prodaji industrijske soli državnim artilerijskim skladiščem in orožarnam. Po novem predpisu so morali industrijsko sol prodajati direktno porabnikom (steklarnam, kemičnim tovarnam), vsaka druga prodaja ali nakup te soli pa je bil prepovedan. Kršitelja tega predpisa je doletela zablembo soli in denarna kazen v višini cene kuhinjske soli. Ta predpis je moral viseti v vseh solinah na vidnem mestu, da se nihče ne bi mogel izgovarjati z nevednostjo (Gesetze, 1818, 44. Bd., 436). V letu 1816 je dvorna komora tudi oznanila, da denuncianti ne bodo več dobili nagrade za prijavljanje tihotapcev soli. Predpis je veljal za Češko kraljestvo, Moravsko in Notranjo Avstrijo (Sammlung II.,

1845, III. Ergänzungs Bd., 579-580).

V letu 1817 so se v Kraljestvu Iliriji že resno lotili preganjanja tihotapcev soli. Vlada na Dunaju je izdala odlok, da se sme, sicer z vso previdnostjo in vsemi potrebnimi dokumenti, zasledovati tihotapce tudi čez meje posamezne province. Oblasti druge province so dolžne izročiti take prebežnike, pri takem lovu je bilo pomembno sodelovanje oblasti na obeh straneh meje (Sammlung II., 1846, IV. Ergänzungs Bd., 39-40).

Septembra 1818 je cesar ukazal, da se v Kraljestvu Ilirija, na istrski vojni meji, v Dalmaciji in v Primorju uvede svobodna trgovina s soljo. Državna uprava bo nadzorovala le trgovino na veliko iz državnih cesarsko-kraljevih skladišč. Cesar je bil mnenja, da bi se morale cene soli na drobno znižati za približno 12%, predvsem pa bi bilo treba znižati cene soli tam, kjer so bile državne naklade na solni tovor manjše. Ob varovanju državnega solnega monopola se je bilo treba zavedati tudi tega, da prodaja soli zaradi prenapetih maloprodajnih cen v nekaterih krajih ni smela pasti na račun solnih skladišč. Trgovci s soljo so ob vsakem nakupu soli v državnem skladišču prejeli boletu, ki je potrjevala pravičen nakup soli. V njihovo korist je bilo, da so to tiskovino shranili in tako lahko vedno dokazali, da so sol pravilno kupili.

Cene v vsem Kraljestvu Ilirija pa so bile od 12. avgusta 1818 take (Sammlung II., 1847, V. Ergänzungs Bd., 529-531):

Ime province	Cena v solnem skladišču za dunajski cent (56 kg)				
	skladišče	bela sol		črna sol	
		fl	kr	fl	kr
Koroška	Beljak	6	10	/	/
	Spittal	5	54	/	/
Kranjska	Novo mesto, Radovljica	6	10	5	26
	Ljubljana	5	56	5	12
	Postojna	5	39	4	55
Hrvaška	Karlovec	6	10	5	26
	in Primorje	5	10	4	26
	Reka, Bakar	4	39	3	55
Istra	v vseh skladiščih	4	31	3	47
Kvarnerski otoki	isto	/	/	3	/
Vojna krajina	Senj, Karlobag	3	40	3	/
Dalmacija	v vseh skladiščih	/	/	3	30

Že leta 1822 je bilo z dekretom prepovedano v pristaniščih avstrijskega Primorja izkrcevati sol, ki je bila kupljena v državnih skladiščih v Senju ali Karlobagu. To sol so obravnavali kot tujo. Predpis ni veljal le za nakupe, ki so bili opravljeni pred 1. avgustom, ko je dekret začel veljati (Sammlung II., 1824, IV. Bd., 261). Istega leta je bila na Štajerskem in v celovski kresiji dovoljena svobodna trgovina s soljo. Dovoljena je bila prodaja soli na drobno, ki se je smela razširiti tudi na sosednje

dežele. Veljala pa je omejitev prodaje morske soli, ki je smela le potovati čez Štajersko v druge dežele. Prevartarsko obnašanje trgovcev so kaznovali. Objavljen pa je bil seznam solnih uradov in cenik soli (Sammlung II., 1824, IV. Bd., 346-349).

Štajerska	kamena čista, bela sol, cent (56 kg)			kamena siva sol, cent (56 kg)		
	fl	kr	den	fl	kr	den
solni uradi						
Aussee	6	9	/	4	55	1
Leoben	7	31	2	6	17	3
Murau	7	59	/	6	45	1
Grätz (Gradec)	8	7	1	6	53	2
Fürstenfeld	8	31	1	7	17	2
Ehrenhausen (Ernovž)	7	52	2	6	38	3
Slovenska Bistrica	8	10	2	6	56	3
Konjice	8	19	2	7	5	3
Wernsee	7	58	2	6	44	3
Fridau	8	8	/	6	54	1
Slovenj Gradec	8	26	/	7	12	1

Koroška	kamena čista, bela sol, cent (56 kg)			kamena siva sol, cent (56 kg)		
	fl	kr	den	fl	kr	den
solni uradi celovške kresije						
Friesach (Breže)	8	11	1	6	57	2
Wolfsberg	8	21	/	7	7	1
Celovec (Klagenfurt)	8	31	/	7	17	1

Kraljestvo Ilirija	kamena čista, bela sol, cent (56 kg)		kamena črna sol, cent (56 kg)	
	fl	kr	fl	kr
solni uradi				
Ljubljana	5	56	5	12
Trst, Devin	5	10	4	26
Reka, Bakar	4	39	3	55
Senj, Karlobag	3	40	3	/

Naslednje leto (1823) je dvorna komora sprejela dekret, ki je določal, da je treba za vsak cent tovora morske soli, ki je pripotoval na Kranjsko s področja Ogrskega primorja ali Vojne krajine, na meji plačati 54 kr. Ta denar je šel v blagajno solne dohodnine. Če ta prispevek ni bil poravnat, so tak tovor obravnavali kot tihotapsko blago (Sammlung II., 1825, V. Bd., 363-364). Da bi preprečili tihotapljenje soli med beljaško in celovško kresijo, so leta 1823 uravnotežili cene soli. Sol je v skladišču v Spittalau stala 6 fl in 30 kr za cent, v Beljaku pa je veljal cent soli 6 fl in 46 kr. V tej ceni so bili všteti še stroški transporta po vodi (Sammlung II., 1825, V. Bd., 346-365). Privatniki, ki so se ukvarjali s svobodno trgovino s soljo na veliko in na drobno, so morali od leta 1824 dalje plačevati pridobnino (Sammlung II., 1826, VI. Bd., 225).

Spremembam predpisov v rudnikih kamene soli in spremembam njene cene so sledili predpisi, ki so spreminjali razmere v solinah. Leta 1825 je cesar preklical do tedaj veljaven predpis, po katerem so bili solinarji

opročeni vojaščine. Odpravo te ugodnosti je utemeljil s tem, da se je sistem pridobivanja soli v istrskih solinah tako spremenil, da oprostitev od vojaščine niso več potrebne (Goutta, 1827, 51. Bd., 6). Oktobra istega leta je bil sprejet dekret, ki je določal, da je treba za vso morsko črno sol, ki bo prečkala mejo ali pa solno postajo med Koprom in Trstom, plačati davek 34 kr za cent soli. Ta predpis ni veljal le za rabo soli v okviru Istre. Davek je bilo treba plačati v solnih skladiščih v Kopru in Piranu. O tem je oblast obvestila štajersko carinsko administracijo in deželnega šefa v Iliriji (Goutta, 1827, 51. Bd., 26; Sammlung II., 1828, VII. Bd., 337-338).

Strogi predpisi o trgovanju s soljo so veljali tudi v drugih pokrajinah avstrijskega cesarstva. Še vedno je bil prepovedan uvoz galicijske soli na Moravsko in v Šlezijo (Goutta, 1828, 52. Bd., 228), prav tako je še veljala prepoved iz leta 1788 o uvozu soli na Ogrsko (Goutta, 1828, 52. Bd., 244). V Avstriji nad in pod Anižo so bili v veljavi predpisi iz let 1788 in 1819, ki so govorili o prodaji in tihotapljenju soli (Goutta, 1828, 52. Bd., 376-377).

S prvim januarjem 1827 se je polbela morska sol podražila za 22 kr pri centu. Pri solnem uradu v Trst, ki je edini imel tako sol, je bila cena 4 fl in 48 kr za cent, cena bele soli pa je bila 5 fl in 10 kr, črne pa 4 fl in 20 kr. (Goutta, 1828, 52. Bd. 394). Spomladi tega leta je cesar razglasil nekatere spremembe pri solnih uradih za kameno sol. Zaprli so cesarsko kraljevo inšpekcijo prodaje soli, glavno tovarno in glavne solne blagajne v Hallu ter tovarne v Telfsu, Nesswänglu, Bregenzu in Feldkirchu. Prodajno in špedicijsko podjetje se je pridružilo carinarnici v Hallu, blagajniške posle pa je prevzela glavna blagajna cesarsko kraljeve združene davčne uprave. Vodstvo skupnih solnih davkov za Tirolsko in vse posle, ki so bili s tem povezani, je na cesarjevo zahtevo prevzela davčna uprava (Goutta, 1829, 67-68). Decembra tega leta je bil objavljen cesarski odlok o novih cenah v solnih uradih na Primorskem, uvedena je bila tudi nova uvozna carina za sol, ki je prihajala s Primorske v Kraljestvo Ilirijo. V obalnih solinah skoraj niso več pridelovali črne in polbele soli, zato je oblast sklenila, da bo od 1. 1. 1828 pri solnih uradih v Trstu, Devinu, Kopru in Piranu na razpolago le bela istrska sol. Cena te soli je bila po odloku iz leta 1818 5 gld in 10 kr za cent. Ta cena je še vedno veljala za solne urade v Trstu in Devinu. V Kopru in Piranu pa je bilo dovoljeno belo sol prodajati po ceni, ki je bila prej določena za črno sol, tj. 3 gld in 47 kr za cent. Tržaški solni urad je prevzel prodajo soli v Ilirijo in na Štajersko. To bi lahko povzročilo škodo solnim uradom v Kopru, Piranu, na Reki, Bakru, v Senju in Karlobagu, ki so morali svojo izvozu namenjeno sol odposlati v Trst. Da bi se izognili oškodovanju, je vlada od 1. 1. 1828 določala davek 1 gld in 20 kr za vsak cent soli, ki je bil iz solnih skladišč v Kopru in Piranu namenjen čez mejo. Sol iz skladišč v Senju in Karlobagu, ki je bila namenjena v Ilirijo, je bila obdavčena z 1 gld in 40 kr za cent, če je bila na-

Sl. 10: Zemljevid cest v Ilirskih provincah, na zemljevidu so označene tudi carinarnice, rudniki in glavna industrija (tudi soline) (Stelè, 1930, priloga).

Fig. 10: Map of roads in the Illyrian provinces; customs houses, mines and major industries (salt-pans included) are also marked on it (Stelè, 1930, supplement).

menjena na Štajersko, pa z 45 kr za cent. Sol iz solnih skladišč na Reki in v Bakru je bila obdavčena s 45 kr za cent, če je potovala v Ilirijo, in s 30 kr za cent, če je šla na Štajersko. Vsa sol, ki je potovala čez mejo, je morala imeti uradna potrdila, da je davek plačan. Če tega ni imela, so jo obravnavali kot tihotapsko blago (Sammlung II., 1830, IX. Bd., 349-350).

Cene kamene soli za cent (56 kg) v nemških dednih deželah so bile take:

Gmünd		
nepakirana sol	6 gld	16 kr
sol, pakirana v sodih po 1 cent	6 gld	30 kr
sol, pakirana v čebrih po 1 cent	7 gld	6 kr
zrnata sol	6 gld	16 kr
varjena sol	5 gld	

Aussee		
nepakirana sol	6 gld	
zrnata sol	6 gld	
varjena sol	4 gld	45 kr
Hallein		
nepakirana sol	5 gld	50 kr
sol, pakirana v sodih po 1 cent	6 gld	4 kr
kamena sol	5 gld	50 kr
varjena sol	4 gld	37 kr

Soline Hall na Tirolskem		
za nepakirano sol	5 gld	58 kr

MORSKA SOL

Cena bele istrske morske soli je bila pri oblasteh v Trstu in Devinu določena na 5 gld in 54 kr za cent.

Od 1. 1. 1829 je veljala svobodna prodaja soli v Avstriji pod in nad Anizo, na Štajerskem, Koroškem, Kranjskem, v Primorju, na Tirolskem v Vorarlbergu, v Galiciji, na področju kresije Inn in Salzburg ter na Moravskem in v Šleziji. Od te trgovine so bili še vedno izključeni Salzkammergut in Češko kraljestvo (Sammlung II., 1831, XI. Bd., 602-603). Svobodna solna trgovina je bila dovoljena v Češkem kraljestvu in v ostalih nemških provincah šele novembra leta 1829. Deloma se je spremenil način plačevanja davka na morsko sol. Za to vrsto soli, ki je bila kupljena v Istri ali v Vojni krajini, je bilo treba plačati davek ob prestopu ilirske ali pa štajerske meje.

Kraj	davek na meji za cent
Koper, Piran, območje Trsta	2 gld 4 kr
Reka, Bakar	1 gld 16 kr
Senj, Karlobag	1 gld 54 kr
(Sammlung II., 1831, XI. Bd., 634).	

Čeprav se je odnos države do trgovine s soljo nekoliko sprostil, pa je bila sol še vedno državni monopol, predvsem pa zvest polnilec cesarske blagajne. Država je zato v 30. letih 19. stoletja spet nekoliko podrobneje pregledala delo trgovcev, kramarjev in tovarnarjev soli. Zanimalo jo je predvsem njihovo izpolnjevanje davčnih obveznosti. Ker je bilo trgovanje s soljo, ki je bila pridobljena v avstrijski državi, svobodno, so morali revizijski uradniki usmeriti svojo pozornost predvsem na tujo sol. Še vedno je veljal patent iz leta 1778, ki je prepovedoval uvoz tuje soli, naloga revizijskih uradnikov pa je bila razlikovati med tujo in domačo soljo in tujo sol zadržati. Kot tujo sol pa so šteli vso tisto sol, ki

ni bila opremljena z vsemi potrebnimi papirji. Če se je skušala stranka izmotati z izgovori, da je tuja sol le v tranzitu, je morala imeti tudi za to pravilno izpolnjeje papirje. Sicer se je taka sol štela za tihotapsko blago, njen lastnik pa za tihotapca. Zaplenjeno sol so morali zelo natančno stehtati, natančno pa je bilo treba v poročilu opisati tudi okoliščine zaplembe. Zaplenjeno sol je bilo treba zapakirati in obenem z opisom dogodka poslati do najbližje carine, kjer je sledil nadaljni službeni postopek (Sammlung II., 1834, XV. Bd., 74-75, 120-125). Do revolucionarnega leta 1848 se država nikakor ni nameravala odreči monopolu nad soljo.

SALT AS THE STATE MONOPOLY. FROM THE EMPRESS MARIA THERESA TO THE MARCH REVOLUTION IN 1848

Eva HOLZ

Milko Kos Institute of History ZRC SAZU, SI -1000, Ljubljana, Novi trg 4,
Science and Research Centre of the Republic of Slovenia Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 18

SUMMARY

There are quite a few articles at our disposal about the salt commerce and smuggling of salt in our country in the Middle Ages. In this article we would like to describe the social conditions since the mid-18th century till the first half of the 19th century.

Salt had been the state monopoly already in the 18th century. Mineral salt and sea salt fought for supremacy in our territories. The emperor moved the salt border once to the south (in favour of mineral salt) and then again to the north (in favour of sea salt). Salt smuggling flourished all over the Slovene territory, and it was exceptionally lively at the salt border. Secular as well as church gentlemen were involved in smuggling, too.

The Empress Maria Theresa and her ancestors needed money. She tried to fill up the always-empty treasury with the revenues from the salt monopoly. She as well as her ancestors knew very well that great sums of money from salt sale never came into the treasury, as salt smuggling was a rather profitable business. Austrian emperors passed a lot of resolutions, acts and laws against smugglers, but the life went on in its own way. Although resolutions and laws against smugglers were repeated and rather high rewards for denouncers were offered and although all people from some region were required to help in smuggler hunting, all this shows very clearly that all the regulations and the very severe punishments were not a match for human stubbornness and ingenuity.

The successors of Maria Theresa, too, fought against smuggling without a hope of success. Even the diplomatically refined Frenchmen had no more success in our territories. In spite of all the obstacles and threats the smugglers continued with their profitable work. In the Illyrian provinces there was great demand for salt, too, this being mainly due to the explicit centralist organization of the state. Illyrian provinces did not produce enough of it to satisfy the demand. The French had therefore to allow, with the aid of merchants from Trieste and Rijeka, the British to supply the Illyrian provinces with salt. The British themselves intentionally encouraged salt smuggling.

After the fall of Illyria, its provinces again came under the Austrian rule. The Kingdom of Illyria was made up of the Slovene part of the provinces. With the production and sale of salt Illyria toiled with the already known difficulties.

As salt was the emperor's monopoly, the emperor fixed the price of sea salt and mineral salt in wholesale as well as in retail trade. As mineral salt had always been more expensive than sea salt due to the more expensive and more complicated production process, the price of sea salt had to be adjusted to its prices. The emperor could forbid import of one or the other kind of salt to some part of his empire, or he had the right to allow a rather free wholesale as well as retail trade. However, he was also obliged to ensure fair measures.

Key words: mineral salt, sea salt, carriers, smugglers, salt tax assessors, salt monopoly

VIRI IN LITERATURA

Gesetze (1793) - Sr.k.k. Majestät Franz des zweyten politische Gesetze und Verordnungen für die Oesterreichischen, Bömischen und Galizischen Erbländer. Wien. (Ta zbirka zakonov cesarja Franca II. seže tudi v 19. stoletje.)

Goutta (1812) - Sammlung der sämmtlichen politischen und Justiz-Gesetze, welche unter Regierung Sr. Majestät Kaisers Franz des I. in den sämmtlichen k.k. Erbländen erlassen weden sind in chronologischer Ordnung. Herausgegeben von Wilhelm Gerhard Goutta. Wien. (Ta serija seže do konca vlade cesarja Franca I.)

Joseph II. (1786) - Josephs des Zweyten Römischen Kaisers Geseze und Verfassungen im Justizfache. Für Böhmen, Mähren, Schlesien, Oesterreich ob und unter der Enns, Steyermark, Kärnten, Krain, Görz, Gradiska, Triest, Tyrol und die Vorlande in den ersten vier Jahren seiner Regierung. Prag und Wien.

Joseph II. (1790) - Josephs der Zweyten Römischen Kaisers Geseze und Verfassungen im Justizfache. Für Böhmen, Mähren, Schlesien, Oesterreich ob und unter Enns, Steyermark, Kärnten, Görz, Gradiska, Triest, Tyrol und die Vorlande in dem letzten Jahre seiner Regierung. Prag und Wien.

Leopold II. (1792) - Leopolds des Zweyten Römischen Kaisers Geseze und Verfassungen im Justizfache. Für Böhmen, Mähren, Schlesien, Galizien, Oesterreich ob und unter der Enns, Steiermark, Kärnten, Krain, Görz, Gradiska, Triest, Tirol und die Vorlande in dem zweiten und letzten Jahre seiner Regierung. Prag.

Herkov, Z. (1971): Mjere hrvatskog primorja s osobitim osvrtom na solne mjere i solnu trgovinu. Rijeka, 228.

Pahor, M. (1957): Statuti Izole, Kopra in Pirana ter istrski zakoni o solarjih, solarnah in tihotapcih. Kronika časopis za slovensko krajevno zgodovino, 5. Ljubljana, 123-134.

Pahor, M., Poberaj, T. (1963): Stare piranske soline. Ljubljana, Spomeniški vodniki 4.

Pivec-Stelè, M. (1964): Gospodarski položaj Ilirskih provinc. V: Napoleonove Ilirske province 1809-1814. Ljubljana, 65-77.

Pivec-Stelè, M. (1930): La vie économique des Provinces Illyriennes (1809-1813) suivie d'une bibliographie critique. Paris, 26-36, 79-92, 189-195, 210-244.

Rupel, M. (1951): Valvasorjevo berilo. Ljubljana, 254-255.

Salz (1994) - Salz, salzburger Landesausstellung. Hal-lein, Pernerinsel, Keltmuseum 30. April bis 30. Oktober 1994. Salzburg, 316.

Sammlung I. (1786) - Sammlung aller k.k. Verordnungen und Gesetze vom Jahre 1740 bis 1780, die unter der Regierung des Kaisers Josephs des II. theils noch ganz bestehen, theils zum Theile abgeändert sind, als ein Hilfs-und Ergänzungsbuch zu dem Handbuche aller unter der Regierung des Kaisers Josephs des II. für die k.k. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer chronologischen Ordnung. Wien.

Sammlung II. (1823-1847) - Zakoni v Kraljevini Iliriji pa so zbrani v seriji Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Herzogthum Krain und den Villacher Kreis Kärnthens im Königreiche Illyrien. Laybach. Ta serija je dopolnjena še z dodatnimi zvezki, ki vsebujejo zakone iz let od 1813 do 1819.

Valentinitsch, H. (1977): Die staatliche Wirtschaftspolitik und der Salzhandel im Viertel Cilli vom 16. Jahrhundert bis zum Beginn des 18. Jahrhunderts. Časopis za zgodovino in narodopisje 13. Maribor, 131-142.

Valvasor, J. W. (1689): Die Ehre des Herzogthums Crain. Das ist Wahre, gründliche und recht eigentliche Belegen und Beschaffenheit dieses in manchen alten und neuen Geschichtbüchern zwar rühmlich berührten doch bishero nie annoch recht beschrieben. Laybach. II. Buch, 111-181, 211, 214, 217, 220, 265; IX. Buch, 18; XI. Buch, 54-55, 523, 588-589, 599, 672-673.

Vilfan, S. (1962, 1963): K zgodovini kmečkega kupčevanja s soljo (gospodarsko-pravne podlage povesti o Martinu Krpanu). Kronika časopis za slovensko krajevno zgodovino 10, 11. Ljubljana, 129-144, 1-12.

Vilfan, S. (1991): Meersalz und Steinsalz im Südostalpenraum (14. bis 17. Jahrhundert). Das Salz in der Rechts-und Handelsgeschichte. Internationales Salzgeschichtskongress 26. September bis 1. Oktober 1990 Hall in Tirol. Hall, 105-118.

Zwitter, F. (1933): Socialni in gospodarski problemi Ilirskih provinc. Glasnik muzejskega društva za Slovenijo XIII, 1932. Ljubljana, 54-70.

Žagar, Z. (1991) (ur.): Muzej solinarstva - Museo delle saline. Piran, Pomorski muzej "Sergej Mašera" Piran.

Žagar, Z. (1993): Solinarstvo na severovzhodni obali Jadranskega morja. V: Kultura narodnostno mešanega ozemlja slovenske Istre. Ljubljana, 117-124.

Žagar, Z. (1996): Delovno orodje in pripomočki v solinah (odraz stoletnih izkušenj in iznajdljivosti). Traditiones 25. Ljubljana, 139-149.

Žontar, J. (1956, 1957): Nastanek, gospodarska in družbena problematika policijskih redov prve polovice 16. stoletja za dolnjeavstrijske dežele s posebnim ozirrom na slovenske pokrajine. Zgodovinski časopis 10/11, Ljubljana, 32-121.